СЕРІЯ «Педагогіка»

УДК 378.016:811.111

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2\(2\)-201-210](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-2(2)-201-210)

Малик Валентина Миколаївна аспірантка кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами, Навчально-науковий інститут педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, Вінниця, 21000, тел.: (096) 930-93-84, e-mail: valentyna51malyk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3291-4347>

ВИХОВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СЕРЕДОВИЩІ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація. Застосування принципів різноманітних психолого-педагогічних підходів дозволяє більш детально розглянути та удосконалювати процес виховання іншомовної комунікативної культури студентів, спрямувати його на формування: готовності студента до діалогу з носіями іншомовної культури; здатності до сприйняття та аналізу контексту іншомовної комунікації; нової ієрархії ціннісних орієнтацій молоді; розуміння загальнолюдської моралі та національно-етнічних особливостей носіїв іноземної мови та становлення фахівця як суб'єкта культури. Це допоможе у подальших дослідженнях визначити рівні сформованості іншомовної комунікативної культури і сприятиме підготовці не тільки професіоналів зі знанням іноземної мови на високому рівні, а й фахівців нового покоління в суспільстві.

Іншомовна комунікативна культура розвиває вміння людини слухати, чути, аналізувати і розуміти думку іншого, оцінити і взяти до уваги специфіку культурних цінностей іншої культури та порівняти зі своїми і прийняти їх. Тому, сучасна молода людина, яка шукає нові елементи і форми культурної активності для обміну думками, знаннями та почуттями постає основою успішної діяльності особистості нашого часу.

Завданням нашого дослідження є визначення сутності та основних компонентів іншомовної комунікативної культури; здійснення теоретичного аналізу критеріїв вихованості іншомовної комунікативної культури студентів гуманітарних спеціальностей у вищих освітніх закладах.

Володіння іншомовною комунікативною культурою включає в себе не тільки здатність спілкуватися з людьми, що мають різні культурні цінності,

лінгвістичні коди та моделі поведінки, а й комунікативні здібності пристосування до іншого культурного середовища.

Отже, для потреб соціуму у формуванні іншомовної комунікативної культури акцент переноситься із мовного коду на мовленнєву активність. Щоб здійснювати продуктивне спілкування, недостатньо оволодіти мовою як системою, важливо навчитися користуватися нею в певному соціокультурному контексті, засвоїти правила комунікації, норми комунікативного, мовного та мовленнєвого поведіння.

Ключові слова: «культура», «мова», «мовна особистість», «іншомовна культура», «мовна компетентність», «мовна здатність», «мовне застосування», «мовна активність».

Malyk Valentyna Mykolaivna Graduate student of the Department of Pedagogy, Vocational Education and Management of Educational Institutions, Educational and Scientific Institute of Pedagogy, Psychology, Training of Higher Qualifications, Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky, Ostrozkoho St., 32, Vinnytsia, 21000, tel.: (096) 930-93-84, e-mail: valentyna51malyk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3291-4347>

EDUCATION OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE ENVIRONMENT OF COMMUNICATIVE CULTURE DURING THE STUDY OF A FOREIGN LANGUAGE

Abstract. The application of the principles of various psychological and pedagogical approaches allows to consider in more detail and improve the process of education of foreign language communicative culture of students, to direct it to the formation of: student readiness for dialogue with foreign language culture; ability to perceive and analyze the context of foreign language communication; a new hierarchy of youth value orientations; understanding of universal morality and national and ethnic characteristics of native speakers of a foreign language and becoming a specialist as a subject of culture. This will help in further research to determine the levels of formation of foreign language communication culture and will help train not only professionals with knowledge of a foreign language at a high level, but also professionals of the new generation in society.

Foreign language communicative culture develops a person's ability to listen, hear, analyze and understand the opinion of another, evaluate and take into account the specifics of cultural values of another culture and compare with their own and accept them. Therefore, the modern young person who is looking for new elements and forms of cultural activity for the exchange of thoughts, knowledge and feelings is the basis of successful personality of our time.

The task of our study is to determine the essence and main components of foreign language communication culture; implementation of a theoretical analysis of the

criteria for the education of foreign language communicative culture of students of humanities in higher education.

Possession of a foreign language communication culture includes not only the ability to communicate with people with different cultural values, linguistic codes and patterns of behavior, but also the communicative ability to adapt to another cultural environment.

Thus, for the needs of society in the formation of foreign language communicative culture, the emphasis is shifted from the language code to speech activity. To carry out productive communication, it is not enough to master the language as a system, it is important to learn to use it in a particular socio-cultural context, to learn the rules of communication, norms of communicative, linguistic and speech behavior.

Keywords: "culture", "language", "language personality", "foreign language culture", "language competence", "language ability", "language application", "language activity".

Постановка проблеми. Інтеграція України в європейський освітній простір визначає нове бачення основної мети вивчення іноземних мов у вищих освітніх закладах. Науковці вказують насамперед на зміну статусу навчальної дисципліни «іноземна мова» з точки зору її культурологічної функції, оскільки мова є не тільки «джерелом комунікативної діяльності, але й засобом пізнання, формування і передачі думки, вираження почуттів, емоційних станів людини, засобом реалізації усіх потреб освіченого народу» [1, С. 164]. Основною метою вивчення іноземної мови студентами вищих освітніх закладів різних напрямків підготовки є іншомовна компетентність особистості, а бажаний результат - використання іноземної мови як доступного засобу спілкування і збагачення досвіду професійної підготовки.

Крім того, про необхідність розвитку іншомовної комунікативної культури свідчить велика кількість суперечок у світовому суспільстві пов'язаних із розумінням норм взаємодії культур різних типів. Єдиним вирішенням цих проблем є об'єднання та співпраця міжнародних спільнот, спрямованих на покращення розуміння культурних, релігійних традицій та цінностей різних країн [4].

Актуальність виховання іншомовної культури визначається посиленням культуротворчих ролей людини, з'являється новий ідеал – «людина культури», що володіє розумовою, етичною та суспільно-духовною культурністю. Засобом і умовою досягнення цього ідеалу, педагогічною метою стає формування іншомовної комунікативної культури особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На важливості формування комунікативної культури студентів у вищих навчальних закладах акцентують увагу такі науковці, як І. Зверєва, М. Ісаєнко, А. Капська, О. Кулешова, А. Курінна, Н. Скотна, Г. Цукерман, П. Шахбанова, О. Швед, Т. Шепеленко.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні структури і змісту

виховання іншомовної компетентності і середовищі комунікативної культури у процесі навчання іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, співпраця і взаємодія світових країн реалізується через стратегії, програми та проекти таких міжурядових регіональних організацій, як Рада Європи (РЕ), Європейський Союз (ЄС), Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Центральна європейська ініціатива (ЦЄІ), а також інших авторитетних світових організацій. Про повагу до культурного розмаїття світу також наголошується у положеннях «Загальної декларації прав людини» [4].

Результатом змін у діяльності взаємодіючих культур є величезна кількість самітів, з'їздів і підписання декларацій, пактів, договорів про партнерство між країнами. До найважливіших з таких документів, зокрема, належать: Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини (1950 р.) [6], Європейська культурна конвенція (1954 р.) [8]. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Віденська декларація, Рамкова конвенція про захист національних меншин [6], Біла книга з міжкультурного діалогу, Програма Ради Європи на 2010–2014 роки «Освіта для міжкультурного взаєморозуміння прав людини і демократичної культури», Декларація про створення Шанхайської організації співпраці, Декларації Фаро про стратегію Ради Європи з розвитку міжкультурного діалогу (2005 р.) [6], Римська декларація ЄС (2017 р.) тощо.

Варто наголосити, що вітчизняні та зарубіжні вчені впевнені в тому, що іншомовна комунікативна культура є одним із важливих аспектів базової культури особистості. Її слід вважати основним компонентом культури, де іншомовна культура служить системою для покращення формування професійних і соціально значущих якостей особистості, а мова є засобом комунікації та розвитку іншомовної комунікативної культури.

Аналіз структурних компонентів іншомовної комунікативної культури, а саме «культура», «мова», «мовна особистість» та «іншомовна культура», показує, що немає єдності в їх розумінні і не завжди ці та подібні до них поняття розкриваються досить точно, але існують спільні функції, які вони виконують для розвитку та формування комунікативних здібностей іншомовної особистості.

Якщо говорити про розвиток культури, то він неможливий без міжкультурної комунікації, де культуротворчу функцію виконує мова на якій вона здійснюється і формується мовна особистість, яка володіє нею.

Це підтверджує американський лінгвіст Е. Сепір. Вчений заперечуючи біологічну визначеність мови, відзначаючи, що мова є чисто людський, чи не інстинктивний спосіб передачі думок, емоцій і бажань. Він наголошує на комунікативній функції мови як виразного вигляду комунікативної поведінки [7, С. 31].

Д. Хаймс стверджує, що, мова, з одного боку, детермінує культурну реальність людей, які належать до різних культур, володіють до певної міри

особливими комунікативними системами, а з іншого – культурні цінності та вірування частково створюють мовну реальність [16, С. 269–293].

Таким чином, будучи одним з основних компонентів культури, мова сприяє тому, що культура може бути як засобом спілкування, так і інструментом розподілу їх на різні національності і народи. Мова стає важливим засобом у процесі пізнання іншої культури, яка знаходить своє відображення в мові. Саме так, людина може розвинути здатність оцінити, порівняти і прийняти унікальність різних культур.

Крім того, усі дослідники підкреслюють, що суть професійної компетентності відображає ділову надійність і здатність успішно і безпомилково здійснювати професійну діяльність як у стереотипних, так і в нестандартних ситуаціях, такі нюанси пояснюють зв'язок культури мовлення із мовною компетентністю. Компетентність повинна бути конкретизована не тільки відносно побудови власного «Я» у нових умовах діяльності, а швидше спрямована на розкриття людини в самореалізації, яка може бути використана у «пошуку» себе як суб'єкта нової діяльності [3].

Загалом появу терміну «компетентність» стосовно мови і комунікації у понятійному апараті цілого ряду гуманітарних наук (філософії, педагогіки, психології, лінгводидактики, соціології) пов'язують з іменем відомого зарубіжного вченого Н.Хомського. У його концепції вивчення мов зустрічаємо такі поняття: «граматична компетентність», «мовна здатність» (linguistic competente), «мовне застосування», «мовна активність» (linguistic performance) [10]. Подальші дослідження здійснювалися у напрямі розширення, уточнення поняття «іншомовна компетентність», а також його структурування. Наприклад, С. Савіньон визначала комунікативну компетентність як здатність функціонувати у реальних умовах спілкування, тобто в динамічному обміні інформацією, де лінгвістична компетенція повинна пристосовуватися до прийому обширної інформації як лінгвістичного, так і паралінгвістичного характеру. При цьому вона робить акцент на успішності іншомовної комунікації, яка залежить як від готовності і бажання комуніканта йти на ризик висловлювати свої думки іноземною мовою, так і від його винахідливості щодо уміння користуватися власним словниковим запасом та відомими йому граматичними структурами для передачі повідомлення. На її думку, важливу роль в іншомовній комунікації відіграють невербальні засоби (жести, міміка, інтонація), а лінгвістична правильність при усій її важливості може розглядатися у якості одного з компонентів іншомовного комунікативного обміну [15, С. 4].

Заслужовують на увагу праці М.Кенела і М.Свейна, які в моделі іншомовної комунікативної компетентності **виокремлюють чотири компоненти-компетенції**:

— граматичну компетенцію – рівень засвоєння комунікантом граматичного коду, включаючи словниковий запас, правила правопису і вимови, словотворення і побудови речень;

— соціолінгвістичну компетенцію – уміння доречно використовувати і розуміти граматичні форми у різних соціолінгвістичних контекстах для виконання окремих комунікативних функцій (опису, повідомлення, переконання, запиту інформації тощо);

— дискурсивну компетенцію, або компетенцію висловлювання – здатність поєднувати окремі речення у зв'язне повідомлення, дискурс, використовуючи для цього різні синтаксичні і семантичні засоби;

— стратегічну компетенцію – здатність використовувати вербальні і невербальні засоби при загрозі зриву комунікації у випадку «недостатнього рівня компетентності комуніканта або через наявність побічних ефектів» [13, С. 10]. Сучасні дослідники підкреслюють, що саме ця модель іншомовної комунікативної компетентності мала неабиякий вплив на подальші наукові дослідження проблеми.

Однак Л.Бахман пропонує зовсім відмінну від попередньої модель іншомовної комунікативної компетентності, до складу якої відносить:

- мовну компетенцію;
- стратегічну компетенцію;
- психофізіологічні механізми.

Мовна компетенція визначається автором як «знання мови» і включає організаційний і прагматичний компоненти. Під організаційним вчений розуміє граматичну і текстуальну компетенції, а під прагматичним – іллокутивну і соціолінгвістичну. У свою чергу кожна з названих чотирьох компетенцій складається з дрібних структурних частин: граматична компетенція включає лексику, морфологію, синтаксис та орфографію; текстуальна складається з когезії та риторичної організації; іллокутивна компетенція включає здатність висловлювати думки та емоції, а також маніпулятивні, евристичні і творчі можливості суб'єкта іншомовного спілкування; соціолінгвістична компетенція відображає сензитивність до діалектних і стильових відмінностей мов, природність (аутентичне використання мови), розуміння культурних феноменів і риторичних фігур [12, С. 449]. На основі проаналізованих підходів до формулювання змісту іншомовної комунікативної компетентності та її структурних компонентів можемо зробити певні узагальнення:

1) під даним поняттям слід розуміти здатність і готовність здійснювати ефективну іншомовну комунікацію не носіями тієї чи іншої мови;

2) крім того, така здатність і готовність формується на основі певного комплексу компетенцій і якостей особистості, які складають структуру іншомовної комунікативної компетентності особистості.

У свою чергу, в центрі уваги культури та власне іншомовної комунікативної

культури стоїть мовна особистість у всьому її різноманітті: фізичному, соціальному, інтелектуальному та емоційному. Феномен мовної особистості є відображенням культурної ідентичності в мовній діяльності [4].

У структурі мовної особистості виділяють потребу в самооцінці і здатність до самооцінки. Дані потреби регулюють поведінку суб'єкта, який говорить і впливають на вибір мовних засобів, які використовуються для оформлення мовної особистості своїх думок. Через оцінку і самооцінку мовна особистість моделює своє ставлення до дійсності, а також створює свій образ. Проблема оцінки включає в себе три аспекти: 1) об'єкт оцінки; 2) засіб оцінки; 3) оцінюючий суб'єкт. Самооцінка передбачає два моменти: 1) інтерпретацію автором тексту своєї поведінки в знаковій ситуації і пояснення свого конкретного мовного вчинку; 2) словесне моделювання як створення мовного автопортрету за основи порівняння себе з іншими [2, С. 121].

Отже, під «мовною особистістю» розуміють людину, як носія мови, здатного до мовленнєвої діяльності, тобто комплекс психофізичних властивостей індивіда і сукупність особливостей вербальної поведінки людини, що використовує мову як засіб спілкування.

На основі вивчення попередніх визначень, вважаємо, що іншомовна комунікативна культура може розглядатися як сукупність норм і правил, що регулюють спілкування людей в різних культурних контекстах. Вона характеризується наявністю комунікативного ідеалу, толерантним ставленням до співрозмовника як до цінності, усвідомленням його індивідуальних особливостей, власних комунікативних здібностей та умінь володіти комунікативною ситуацією. Це – система внутрішніх ресурсів людини, необхідних для існування у колі ситуацій міжособистісної взаємодії різних рівнів.

З появою міжкультурної дидактики виникає нова термінологія і відбувається уточнення взаємозв'язку між комунікативною компетенцією та усвідомленням деяких аспектів національної культури. У такий спосіб з'являється поняття «культурна компетенція», яке відображає зумовленість комунікації національною культурою і якому протиставляється «інтеркультурна (міжкультурна) компетенція», яка передбачає здатність взаємодіяти, спілкуватися у міжкультурному контексті. Ми звертаємо увагу на зазначені терміни тому, що вони розширюють і уточнюють суть основного поняття, зокрема інтеркультурна компетенція розглядається як частина іншомовної комунікативної компетентності і визначається як здатність адекватно і гнучко поводити себе у ситуаціях зіткнення з діями, позиціями та очікуваннями представників інших культур. Зважаючи на те, що ми розглядаємо проблему іншомовної компетентності у межах вивчення іноземної мови студентами вищих закладів освіти, то проста аплікація зазначених вище положень на педагогічний процес дозволяє зробити наступне припущення: викладач завжди виступає як представник культури тієї країни, мова якої вивчається, і вона певним чином

відображається на його мовленні і мовленнєвій поведінці. Це означає, що вузівський процес вивчення іноземної мови можна частково розглядати як міжкультурне спілкування зі всіма його особливостями, оскільки мовна, соціальна і комунікативна компетенції одного з суб'єктів (викладача) завжди більш висока, ніж іншого (студента). Отже, в такому спілкуванні (звісно, частково) актуалізується поняття інтеркультурної компетенції.

Важливим аспектом нашого дослідження є відстеження взаємозв'язку між комунікативною культурою суб'єкта (себто студента), що вивчає іноземну мову, та його іншомовною компетентністю, якої він набуває у процесі засвоєння мови (**див. рис.1**).

Рис. 1. Складові комунікативної культури

На основі рис. 1. можна виокремити концепти, що є спільними для комунікативної культури та іншомовної компетентності: знання, уміння, ціннісні ставлення [4].

Оволодіння іншомовною культурою відбувається в міру розвитку студента і передбачає активну позицію педагога. Навчальний процес повинен включати в себе ознайомлення з іншомовною культурою та виховання поваги до неї [4].

Вивчення та аналіз наукових праць дозволяє зробити **висновок**, що процес становлення іншомовної комунікативної культури студентів гуманітарних спеціальностей безпосередньо пов'язаний з формуванням цінностей і ціннісних орієнтацій особистості, що відбиває факт спільного існування суб'єктів у полікультурному просторі життєвого соціуму, необхідність адекватної орієнтації в системі іншокультурних цінностей, розвиток комунікативних здібностей, творчої активності і толерантності.

Оскільки, у педагогіці всі виміри існування культури фокусуються на особистість, а будь-які культурні явища відображають її внутрішній світ і творчий потенціал, тому для освітньої галузі принципово важливим є розуміння культури не лише як історично визначеного рівня розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, відтворених у типах і формах організації життя та людської діяльності, а й як чинника становлення особистості.

Література:

1. Василюк А. В. Професійно-педагогічна підготовка вчителів у Польщі (1989 – 1997 рр.): Автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 1998. – 21с.
2. Владімірова Т. Є. Покликані в спілкування. М., 2007. 304 с.
3. Изучение профессиональной компетентности педагогов: Методические рекомендации. – Калуга, 1994. – 39 с.
4. Іншомовна компетентність у контексті формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення іноземної мови : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Kuchta.php> (дата звернення: 04.10.2021).
5. Пассов Е.И. Концепция коммуникативного обучения иноязычной культуре в средней школе. – М., 1993. – 125 с.
6. Постійне представництво України при Раді Європи: Про Раду Європи. URL: <http://coe.mfa.gov.ua/ua/ukraine-coe/about>
7. Сепір Е. Вибрані праці з мовознавства та культурології. М., 2001. 201 с.
8. Совет Европы. Европейская культурная конвенция. URL: www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/018
9. Татаренко І. Компетентність – вимога сучасності // Світло: науково-метод. інф. пізн.-освіт. часопис. – 1996. – №1. – С.57.
10. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса. – М., 1972. – №6. – С.122-124.
11. Шубин Э.П. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам. – М.:Просвещение, 1972. – 350 с.
12. Bachman Lyle F. and Palmer Adrian S. The Construct Validation of Some Components of Communicative Proficiency // TESOL Quarterly. – 1982. – Vol. 16. – September. – № 3. – P.449-465.
13. Canal M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy // Richards J. and Schmidt R., (eds.) Language and Communication. – London: Longman, 1983. – P. 2-27.
14. Darling Hammond Z. Teacher professionalism and accountability // The education digest. – No.1. 1989. – Vol. 55.
15. Hadley A. Teaching Language Cultural in Context. – Boston: Heinle and Heinle Publishers, 1993. – 532 p.
16. Hymes D. H. On Communicative Competence // Sociolinguistics. Selected Readings. Great Britain: Penguin Books Ltd, 1972. 269-293p.

References:

1. Vasyliuk A. V. Profesiino-pedahohichna pidhotovka vchyteliv u Polshchi (1989 – 1997.) [*Professional and pedagogical training of teachers in Poland (1989 -19970)*] . K. [in Ukrainian].
2. Vladimirova T. E. Poklykani v spilkuvannia [*Called to communicate*] M. [in Ukrainian].
3. Yzuchenye professyonalnoi kompetentnosti pedahohov [*Study of professional competence of teachers*] . – Kaluha. [in Russian].
4. Inshomovna kompetentnist u konteksti formuvannia komunikatyvnoi kultury studentiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Kuchta.php> [*Foreign language competence in the context of the formation of communicative culture of students in the process of learning a foreign language*] (data of reference : 04.10.2021). [in Ukrainian].
5. Passov E.Y. Kontseptsyia kommunykativnoho obuchenyia ynoiazыchnoi kulture v srednei shkole [*The concept of communicative learning of foreign language culture in high school*] M. [in Russian].
6. Postiine predstavnytstvo Ukrainy pry Radi Yevropy: Pro Radu Yevropy [*Permanent Representation of Ukraine to the Council of Europe: About the Council of Europe*] URL: <http://coe.mfa.gov.ua/ua/ukraine-coe/about> [in Ukrainian].
7. Sepir E. Vybrani pratsi z movoznavstva ta kulturolohii [*Selected works on linguistics and culturology*] M. [in Ukrainian].
8. SovetEvropy. Evropeiskaia kulturna konventsia [*Council of Europe. European Cultural Convention*] URL: www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/018 [in Russian].
9. Tatarenko I. Kompetentnist – vymoha suchasnosti [*Competence as a requirement of modernity*] – 1996. – №1. [in Ukrainian].
10. Khomskyi N. Aspekty teoryi syntaksysa [*Aspects of syntax theory*] M. [in Russian].
11. Shubyn Э.Р. Yazykovaia kommunykatsyia y obucheniye ynostrannym yazykam [*Language communication and teaching foreign languages*] M.:Prosveshchenye [in Russian].
12. Bachman Lyle F. and Palmer Adrian S. The Construct Validation of Some Components of Communicative Proficiency [in English].
13. Canal M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. London: Longman. [in English].
14. Darling Hammond Z. Teacher professionalism and accountability digest. [in English].
15. Hadley A. Teaching Language Cultural in Context. – Boston: Heinle and Heinle Publishers. [in English].
16. Hymes D. H. On Communicative Competence. Great Britain: Penguin Books Ltd. [in English].